

DÂRÜLHARP

DÂRÜLHARP

(دار الحرب)

Müslüman olmayan
bir devletin hâkimiyeti altındaki
topraklar için kullanılan fıkıh terimi.

Arapça'da ev, "mahalle, bir kavmin konakladığı veya yerleştiği yer" anlamına gelen dâr kelimesi mecazi olarak "kabile" mânasını da ifade eder. İslâm hukukunda ise "İslâmî veya İslâm dışı bir yönetimin hâkimiyeti altındaki ülke" anlamında kullanılır (İbn Âbidîn, III, 247). Buna göre bir ülkenin İslâm veya küfre nisbet bakımından niteliğinin tayin ve tesbitinde temel ölçü yönetim ve hâkimiyettir. Dârülharp, klasik İslâm hukuku kaynaklarında "küfür yönetiminin hâkim olduğu ülke" (Haccâvî, II, 7), "kâfir liderin emir ve idaresinin yürürlükte olduğu ülke" (Kuhistânî, II, 311) şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre dârülharp, İslâm dışı devlet ve yönetimlerin hâkimiyet alanını, faaliyet ve hukuk düzenlerinin uygulama sahasını ifade eder. Başka bir deyişle İslâm siyasî hâkimiyetinin sınırları dışında kalan, yönetim ve hukuk düzeni İslâm esaslarına uymayan her ülke dârülharptir. İslâm hukukçuları devletin ülkesini tarif ve tesbit ederken dünyayı iki kısma ayırmışlar, devletin siyasî, iktisadî, idarî ve hukukî düzeninin İslâm esaslarına dayandığı, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin İslâmî otoritenin elinde bulunduğu ülkelere dârülslâm, İslâm düzeninin hâkim olmadığı ve bu yetkilerin müslüman otoritenin elinde bulunmadığı ülkelere de dârülharp adını vermişlerdir.

"Dârü'l-harp" terkihi her ne kadar ilk bakışta "kendisiyle dârülslâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke" mânasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında "dârülslâm dışındaki ülkeler" anlamında ve bugünkü "yabancı ülke" tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır. İslâm hukukçularının ülkeleri bu şekilde ikiye ayırmaları ve yabancı ülkeleri dârülharp şeklinde adlandırmaları konusunda bazı Batılı müelliflerin ileri sürdüğü (Massignon, s. 80-81; Tyan, II, 302; Khadduri, *War and Peace*, s. 53, 170; a.mlf., *Law in the Middle East*, s. 351; *El*², II, 126), müslümanların gayri müslimlere karşı sürekli savaş hali içinde bulundukları ve dolayısıyla dârülslâmın diğer ülkelerle münasebetinin savaş esasına dayandığı, söz konusu ayırım ve adlandırmaların da bundan kaynaklandığı şek-

lindeki iddia gerçeği yansıtmamaktadır. İslâm hukukundaki hâkim telakkiye göre gayri müslim milletlerle savaşın meşruiyet sebebi onların müslümanlara savaş açmalarıdır (bk. CİHAD); yabancı ülkelerin dârülharp şeklinde adlandırılmasında da Ortaçağ boyunca milletlerarası münasebetlere hâkim olan tarihî ve siyasî şartlar etkili olmuştur. Zira İslâm hukukçularının müslüman devletle gayri müslim devletler arasındaki ilişkilere dair görüşleri ne olursa olsun, tarihî bir vâkıa olarak müslümanlarla müslüman olmayanlar arasındaki münasebetler başlangıçtan beri umumiyetle savaş halinde sürüp gelmiştir. İslâm'ın doğuşu sırasında milletlerarası münasebetlerde kuvvet tek hâkim durumundaydı ve İslâm'ın devletler arası münasebetleri düzenlemek için ortaya koyduğu kurallar yalnız müslüman devletlerce tek taraflı olarak uygulanabilmiştir. Ortaçağ'ın hristiyan devletlerindeki hâkim telakki, sadece müslümanlara karşı değil kendi dindâşlarına karşı da savaş halinin sürekliliği şeklindeydi. Müslüman hukukçular, mevcut ilişkileri yansıtan en bâriz özellik olarak bu ülkeleri genellikle dârülharp şeklinde adlandırmakla birlikte aynı anlamda "dârülküfür", "dârüşşirk" ve diğer bazı tabirleri de yaygın şekilde kullanmışlardır (bk. Özel, s. 125). İslâm hukukçularının dârülslâm için, hukuk düzeninin hâkim olduğu ülke anlamında "dârü ahkâm" (Serahsî, *el-Mebsûât*, XXX, 33; Cürçânî, s. 82), buna karşılık gayri müslim ülkeler için de kuvvet ve zorbalığın hâkim olduğu yerler anlamında "dârü kahr" (Serahsî, *el-Mebsûât*, XXX, 33), "dârü kahr ve galebe" (Cürçânî, s. 82), "dârü kahr ve ibâha" (Haccâvî, III, 144) tabirlerini kullanmış olmaları da dikkat çekicidir.

İlk dârülslâmın Medine olması (İbn Kayyim, I, 5; Özel, s. 118) ve dârülslâm kavramının ancak hicret sonrası dönemle ilgili bulunmasına karşılık dârülharp kavramı müslümanlara savaş izninin verilmeyeceği hicret öncesi için de kullanılmıştır. Bazı fıkıh âlimleri, çeşitli konularla ilgili görüşlerine delil getirirken hicretten önceki Mekke'ye atıfta bulunarak oranın İslâm otoritesinin hâkim bulunmadığı dârülharp olduğunu açıkça belirtmişlerdir (Sahnûn, II, 22; Serahsî, *el-Mebsûât*, XIV, 57). Hatta Serahsî, hicretten sonra bile ilk dönemlerde Medine'nin ancak Hz. Peygamber ve müslümanlar şehirdeyken dârülslâm sayıldığını, herhangi bir sebeple Medine dışına çık-

tıklarında bu hükmün söz konusu olmadığını söyler (*el-Mebsûât*, X, 18; *Şerhu's-Siyeril-kebir*, III, 1009, 1011). Müslüman hukukçuların dârülharp kavramını savaşın henüz meşrû kılınmadığı Mekke dönemine kadar götürmeleri, Batılı müelliflerin yukarıda işaret edilen görüşlerinin gerçeği yansıtmadığı hususunda başka bir delil teşkil ettiği gibi, Medine döneminde müslümanların dine davet maksadıyla komşularına savaş ilân ettikleri ve buna bağlı olarak dârülharp kavramının da bu dönemde ortaya çıktığı şeklindeki iddialarının da (bk. *El*², II, 126) mesnetsiz olduğunu göstermektedir.

Dârülharp, halkının müslüman olması veya ülkenin müslümanlar tarafından fethinden sonra orada İslâm hükümlerinin uygulanmasıyla dârülslâm haline gelir. Bu konuda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir. Ancak bir ülke sadece fethedilmekle değil o ülkenin yurt edinilmesine karar verilip hukuk düzeninin uygulanmasıyla dârülslâma dönüşür. Dârülslâmın dârülharbe dönüşmesi konusunda ise İslâm hukukçuları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (bk. DÂRÜLSLÂM). Bunun gibi İslâm devletin kendi siyle savaş halinde bulunduğu ülke anlamında dârülharbin tanımı da İslâm hukukçularının cihadın meşruiyeti konusundaki görüşlerine bağlı olarak farklılık arzeder. Hâkim telakkiye göre cihadın meşruiyet sebebi müslüman olmayanların müslümanlara savaş açmaları olduğundan dârülharp de "müslümanlara karşı düşmanlık ve tecavüzü sebebiyle dârülslâmla barış hali bozulan ülke" şeklinde tarif edilebilir.

Fıkıh âlimleri, ülke ayrılığının hükümlere tesiri ve buna bağlı olarak dârülharpte bazı hükümlerin değişip değişmeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîler'e göre müslümanların dârülharpte işledikleri suçlara ceza hukuku hükümleri uygulanmaz. Diğer üç mezhebe göre ise bu konuda dârülslâmla dârülharp arasında fark yoktur. Ancak Hanefîler'ce cezanın uygulanmaması, suç teşkil eden fiilin mubah olduğu anlamına gelmez. Adam öldürme, hırsızlık, zina ve içki içmek gibi fiiller her yerde haram olmakla birlikte devletin hâkimiyet sınırları dışında işlendiğinde toplum düzenini sağlamak amacıyla konulmuş olan dünyevî ceza uygulanmaz. Bu durumda cezayı uygulama imkânı fiilen bulunmadığından işlenen suça ceza takdir etmenin anıam ve faydası da yoktur. Ebû Hanîfe ve talebesi İmam Mu-

hammed'e göre, dârülişlâmda yapıldığında faiz sayılan muamelelerle dinen alım satımı yasaklanan maddelerin konu edildiği alışverişler dârülharpte müslümanla bu ülkenin vatandaşı gayri müslim (harbî) arasında yapıldığında câizdir. Ancak faiz sayılan fazlalığı müslümanın alması ve söz konusu maddeyi müslümanın satmış olması şarttır. İslâm devletinin vatandaşı olan gayri müslim (zimmi) ve dârülharpte müslüman olmuş kimse de harbî ile bu muameleleri yapabilir. Bu konuda Hz. Peygamber devrinde görülen bazı uygulamaların delil olarak ileri sürülmesi yanında harbînin malının temelde mubah sayılması ve akid yoluyla rızâsı sağlanarak mubah bir malın mülkiyete geçirilmesi asıl gerekçe olarak kabul edilmiştir. Harbînin malının mubah olmasına karşılık müslüman veya zimminin malının mâsum (hukukî koruma altında) olması sebebiyle söz konusu muameleler, fazlalığı ancak bunların alması halinde câiz görülmüştür. Nitekim harbî de dârülişlâma emanla girdiğinde malı hukukîen mâsum olacağından kendisiyle böyle bir muamelede bulunmak meşrû değildir. Diğer üç mezhep âlimleriyle Haneî mezhebinden Ebû Yûsuf'a göre ise anılan bütün muameleler dârülişlâmda olduğu gibi dârülharpte de haramdır. Bu görüşü savunanlar, faiz yasağı ile ilgili âyet ve hadislerin mutlak ifadelerini esas almakta, ülke ayrılığının bu konuda bir tesirinin bulunmadığını ileri sürmektedirler (geniş bilgi için bk. Özel, s. 257-273). Bugün devletlerin karşılıklı ilişkilerde barış esas kabul etmeleri, ayrıca faiz alan kimsenin ferdî planda kârlı görünmesine karşılık mevcut iktisadî şartlar ve ilişkiler çerçevesinde faizi veren kurum ve ülkenin sonuçta kazançlı çıkması göz önüne alındığında çoğunluğun görüşüne göre hareket etmenin daha isabetli ve ihtiyata uygun olacağı anlaşılar.

Mükellefin dinî ve hukukî hükümler konusundaki bilgisizliğinin (cehl) sorumluluk açısından özür sayılmayacağı genel kural olmakla birlikte dârülharpte İslâmiyet'i kabul edip de henüz dârülişlâma hicret etmemiş kimse, dinî emir ve yasaklara uyma sorumluluğu açısından mâzur sayılmıştır. Âlimlerin çoğunluğu, bu konudaki bilgisizliğin sorumluluğu tamamen kaldırdığını söylerken bazı âlimler sorumluluğun tamamen kalkmıyacağını, böyle bir kimsenin namaz, oruç, zekât gibi vecibeleri zamanında yerine

getirmeme hususunda mâzur olsa bile hükmü öğrendiğinde bunları kazâ etmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "dâr" md.; Sahnûn, *el-Müdevvene*, II, 22; Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 717, vr. 162^b; Debûsî, *el-Esrâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 102, vr. 126^b, 203^b; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, XI, 200; Serahsî, *el-Mebsût*, X, 18, 23, 114; XIV, 57; XXX, 33; a.mlf., *Şerhu's-Siyerü'l-kebir* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid — Abdülâzîz Ahmed), Kahire 1971, I, 251, 350-351; III, 1009, 1011; V, 1703, 2190-2191; Râdiyüddin es-Serahsî, *el-Muḥîṭ*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 394, vr. 408^a; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Aḥkâmü ehlil'-zîmme* (nşr. Subhî es-Sâlih), Dimaşk 1381, I, 5; Cürçânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, Kahire, ts., s. 82; Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1300, II, 311; Haccâvî, *el-İknâ*, Kahire 1351, II, 7; III, 144; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, III, 247, 253; L. Massignon, *La Crise de l'autorité religieuse et le Califat en Islam*, Paris 1925, s. 80-81; E. Tyan, *Institutions du droit public musulman*, Paris 1954, II, 302; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, s. 53, 170; a.mlf., "International Law", *Law in the Middle East* (nşr. M. Khadduri — H. J. Liebesny), Washington 1955, s. 349-370; Abdülkerîm Zeydan, *Aḥkâmü'z-zîmmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm*, Bağdad 1382, s. 18-19, 624; Zühaylî, *Âşârü'l-ḥarb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dimaşk 1965, s. 169-171, 176, 192-195; Ali Ali Mansûr, *eş-Şer'atü'l-İslâmiyye ve'l-kânûnû'd-düveliyyü'l-'âm*, Kahire 1970, s. 94, 128-130, 236, 240; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Darulislam-Darulharb*, İstanbul 1991, s. 109-202, 246-273, 280-284; A. Abel, "Dâr al-Ḥarb", *EIF* (İng.), II, 126.

AHMET ÖZEL

DÂRÜLHİKME

(دارالحكمة)

Fâtımîler'in propaganda amacıyla
Kahire'de kurduğu kütüphane
ve kültür merkezi.

Şîî-İsmâîlî mezhebinden olan Fâtımîler, Sünnî Abbâsîler'e karşı hilâfeti temsil hak ve yetkisinin kendilerine ait olduğu fikrini yaymak ve kurdıkları devleti her bakımdan güçlendirmek için çeşitli yöntemlere baş vurmuşlardır. Bu arada Halife Hâkim-Biemrillâh İsmâîlîliği yayacak dâî yetiştirmek, bu mezhebi akide ve hukuk açısından temellendirmek, Abbâsîler'in Bağdat'ta kurduğu Beytülhikme ile rekabet edebilmek amacıyla 1004 yılında Kahire'de Dârülhikme adını verdiği bir ilim ve kültür merkezi kurdu. Kaynaklarda buranın adı Dârüilim olarak da geçmektedir.

Halifenin sarayı civarında kurulan ve büyük bir kütüphane ile çeşitli toplantı salonları ve odalardan oluşan Dârülhikme'de nâdir kitapların yanı sıra hat, cilt ve tezhip açısından sanat değeri yüksek olan eserler ve çeşitli koleksiyonlar vardı. Makrîzî'nin, İslâm ülkelerinde büyüklük ve zenginlik bakımından bir benzerinin bulunmadığını söylediği bu kütüphanede başlangıçta kitap sayısı 1 milyondur; fakat Hâkim-Biemrillâh'ın Kahire'deki köşklerde bulunan kitapları toplatması, ayrıca kendi saray kütüphanesindeki değerli koleksiyonları da bağışlamasıyla kitap sayısı 1.600.000'e ulaşmıştı. Bunlardan 100.000'i sanat değeri yüksek olan nâdide eserlerdi. 18.000'ini de Antikçağ ilim, felsefe ve kültürüne ait eserler teşkil ediyordu. Konuları itibarıyla bu kitaplar dil, edebiyat, fıkıh, tefsir, hadis, tarih, tıp, felsefe, astronomi, astroloji, matematik, kimya ve çeşitli sanatlarla ilgili olup hemen hemen her eserden birkaç nüsha bulunuyordu. Meselâ meşhur hattatlara ait 2400 tezhipli Kur'an-ı Kerim'in, biri kendi el yazısıyla olmak üzere Taberî'nin *Târîḥ*'ine ait 1200 nüshanın bulunduğu verilen bilgiler arasındadır. Ayrıca burada haritalar, astronomide kullanılan gözlem ve ölçüm aletleriyle biri gümüş, diğeri bakırdan iki küre mevcuttu. Gümüş kürenin üzerinde, bunun Batlamyus tarafından yapıldığı, daha sonra Emevî Prensi Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye intikal ettiği yazılıydı. İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvâb gibi meşhur hattatların yazı malzemelerinin yanı sıra çeşitli sanat eserleri sandıklarda korunuyordu.

Halife Hâkim-Biemrillâh, Dârülhikme'nin geliştirilmesi ve burada araştırma yapan, ders okutan ilim adamları ile hizmet kadrosunda görev yapanlar için cömertçe tahsisatta bulunmuş, Fustat'taki birkaç yerin gelirini bu kuruma vakfetmiş, ayrıca Câmiu'l-Ezher Vakfı başta olmak üzere Kahire'deki bazı camilerin vakıf gelirlerinin bir kısmının Dârülhikme'ye aktarılmasını sağlamıştır. Makrîzî yıllık tahsisatın 257 dinar olduğunu söylüyor, kime ve nereye ne kadar harcanacağını bir dökümünü veriyorsa da böylesine büyük ve önemli bir müessese için bu miktarın çok az olduğu görülmektedir. Buna karşılık Saîd ed-Divecî, Seyyid Emîr Ali'ye dayanarak yıllık tahsisatın 43 milyon dirhem olduğunu söylemektedir (*Beytül-ḥikme*, s. 44).